

OILA-NIKOHGA TAYYORLIK FENOMENINI TADQIQ ETISH AN'ANALARI

Mamlakatxon Nurmatova

*Samarqand davlat chet tillar instituti
psixologiya fanlari o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oila-nikohga tayyorlik fenomenini tadqiq etish an'analari va oila hamisha muqaddas ekanligi yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Oila-jamiyat, oila va nikoh, ota-ona, sog'lom bola, sharqona odob-axloq, milliy g'oya va bag'rikenglik, insonparvarlik, sevgi-muhabbat.*

Аннотация: *В данной статье освещаются традиции исследования феномена семейно-брачной готовности и тот факт, что семья всегда священна.*

Ключевые слова: *Семья-общество, семья и брак, родители, здоровый ребенок, восточные нравы, национальная идея и толерантность, гуманизм, любовь.*

Annotation: *This article highlights the traditions of the study of the phenomenon of marital readiness and the fact that the family is always sacred.*

Key words: *Family-society, family and marriage, parents, healthy child, oriental traditions, national idea and tolerance, humanitarianism, love.*

Oila-jamiyat asosi, ulkan ijtimoiy kuch hisoblanadi. Unda ajdodlarimiz merosi, bugunimizning oydin sahifalari, ertangi kunimiz umidi bor. Biz shu oilada kelajagimiz egalari, millatimiz vorislarini tarbiya qilamiz. Bu muqaddas dargohda kechagina beshikni tebratib, bag'rimizga bosib, ovutganlarimiz – farzandlarimiz o'smoqda. Ona O'zbekistonimizda ham oila hamisha muqaddas sanalgan. Oilani qo'llab quvatlash va bola manfaatlarini muhofaza qilishga qaratilgan konstitusiyaviy normalar qator qonun va qonun osti hujjatlarida o'z aksini topgan.

Oilaning asosiy vazifasi ham jamiyatga fidoyi komil insonlarni yetishtirib berishdan iborat. Zero, sog'lom bola bu sog'lom oilaning mevasidir. Sog'lom inson deganda, faqat jismoniy sihat-salomatlikni emas, balki o'zbek xalqiga xos sharqona odob-axloq, milliy g'oya va bag'rikenglik, insonparvarlik kabi ezgu his-tuyg'ular ruhida kamol topgan manan yetuk insonni tushunishimiz mumkin. Zero, manaviy sog'lom insonlar avvalo yurt tinchligi, xalq farovonligi va xalqning ertangi kuni uchun qayg'ura oladilar. Bevosita oiladagi sog'lom muhit, sog'lom mafkura, manaviy sog'lom insonning tayanch manbaidir deya olamiz. Jamiyatimiz mustahkam tayanchi bo'lmish oila nafaqat ertangi kun shaxslarini tarbiyalaydi, balki vatan va ertangi kun uchun qayg'ura olish qobiliyatini xam shakllantira olishi shubhasizdir.

Respublikamizda oilaga e'tibor davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Yoshlarimizni sog'lom va mustahkam oila qurishlari uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan. Oila jamiyatning asosi xisoblanadi. Xo'sh oilaning asosini nima tashkil etadi? Albatta oilaning xuquqiy asosini qonuniy nikoh tashkil etadi. Chunki faqat

qonuniy nikohgina oilada er-xotin va bolalar o'rtasida o'zaro xuquq va majburiyatlarni keltirib chiqaradi.

Oila va nikoh masalalari uzoq asrlardan buyon jamiyatning eng ilg'or kishilari, olimlar, allomalar, donishmandlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Sharqning buyuk allomalari Abu Nasr Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Kaykovus, Xotam Ibn Toy, Alisher Navoiy, Rizouddin Ibn Faxriddin, Muqimiy, Uvaysiy, Nodira, Abdulla Avloniy kabi ko'plab olim va shoirlar bu masalalar yuzasidan o'zlarining durdona fikrlarini qoldirib ketganlar. Ular hozirgi zamon fani uchun ham katta ijtimoiy va mafkuraviy ahamiyatga egadir.

O'tmish mutaffakirlari shaxs tarbiyasi va kamolotida oilaning, oilaviy tarbiyaning rolini yuqori qo'yishgan, ayniqsa, shaxsning aqliy va axloqiy kamolotida oilaning o'rni, ota-ona va yaqin kishilarning yo'naltiruvchi va tarbiyalovchi vazifalariga alohida e'tibor berilgan.

Oilaviy munosabatlar va bu sohaga oid qarashlar tizimida sharq mutaffakirlaridan biri, Yevropa xalqlari ham qomusiy bilimdonligini tan olgan alloma *Abu Ali Ibn Sino* alohida o'rin tutadi. *Ibn Sinoning* pedagogik va psixologik qarashlari ijtimoiy asosda qurilgan bo'lib, u bola tarbiyasida umuminsoniy tamoyilning qo'llanilishini yoqlab chiqqan va tarbiyachi ota-onalarga bolani qattiq jazodan ko'ra, shaxsiy ibrat orqali tarbiyalash ma'qulligini uqtirgan.

Oilaviy munosabatlarning turli tomonlarini yoritir ekan, Ibn Sino, avvalom bor oila boshlig'i oldiga qator talablarni qo'yadi. "Oila boshlig'i, - ham nazariy, ham amaliy jihatdan oilada tarbiya masalalarini mukammal o'zlashtirmog'i lozim". Agar oila boshlig'i tajribasiz bo'lsa, u o'z a'zolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi, oxir oqibat u yaxshi ijobiy natijalarga erisha olmaydi, yomon tarbiya nafaqat ushbu oila, balki qo'shnilarga, mahalla-ko'yga ham yomon ta'sir qilishi mumkin. Oiladagi bola tarbiyasi ota-onaning jamiyatda tutgan mavqeyidan qat'iy nazar, ularning birlamchi vazifasidir, deb hisoblaydi Ibn Sino. Ota-ona davlat boshlig'imi yoki oddiy fuqaromi, baribir, u bola tarbiyasi borasida ma'suldir. Davlat boshliqlari, rahbarlar bola tarbiyasi xususida barchaga ibrat bo'lmoqlari lozim. Uning fikricha, tarbiyachi, ya'ni ota-ona «nafaqat so'z bilan, balki amalda ham bola ruhiyatiga ta'sir ko'rsatmog'i lozim».

XI asrning buyuk mutafakkiri Yusuf Xos Xojib o'zining «Qutadg'u bilig» kitobida va undan keyingi qator asarlarida o'zining hayotga oid qarashlarini bayon etadi.

Kaykovus Unsurulmaoni – 63 yoshida o'g'liga atab «Qobusnoma»¹²³ yozib, unda o'zining bola tarbiyasi, oilaviy hayot, shaxs kamoloti masalalarini bayon etdi.

Sharqda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashga qadimdan jiddiy ahamiyat berilgan. Ular «Nasihatnoma», «Pandnoma», «Hikmatnoma» tarzida bizgacha yetib kelgan. Bu manbaalarda qizlarni hayotga tayyorlashda, ularda birinchi navbatda insoniy fazilatlar shakllangan bo'lishi, oila muqaddas, uni avaylab asrash aynan uy bekalariga bog'liq ekanligi haqida turli tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan hodisalar hikoya qilinadi.

¹²³ Қайқовус У. Қобуснома. Т.: 2008.

Zardushtiylikning qadimiy kitobi - «Avesto» da oila muqaddas dargoh ekanligi, oila barqarorligida er va xotinning teng mas'ulligi, farzand tarbiyasi to'g'risidagi fikrlar bayon etilgan. Oilaning tinch va farovon bo'lishi nimalarga bog'liq ekanligi haqida esa: «Porso, inson uy tiklab, olovga, oilasiga, xotin va farzandlariga o'rin ajratib bersa, uyida noz-ne'matlari muhayyo bo'lib, xotin va farzandlari farovon yashasa, uyida e'tiqod, sobit olovi alangali, boshqa narsalari ham mo'l-ko'l bo'lsa, o'sha manzil muhtaramdir»¹²⁴, - deb yozilgan.

Bu kitobda ko'rsatilishicha, oilada ota yetakchi bo'lgani ma'qul. Shuningdek, unda ifodalangan oila va oilaviy munosabatlarga hamma rioya etishi lozim bo'lgan. Eng ahamiyatli jihati shundaki, unda er-xotinni o'zaro sodiq, g'amho'r, mehribon bo'lishlari lozimligi va ayolning xaq-xuquqi himoya qilish o'sha davrda ham qonun darajasiga ko'tarilganligi ma'lumdir. Umuman olganda, zardushtiylik davridanoq oila masalalariga katta e'tibor qaratilgan bo'lib, bu esa oilaning jamiyatda tutgan o'rni va mavqeyini mustahkamlash uchun azal davrlardanoq zamin yaratilganligini kuzatamiz.

Ma'lumki, Islom dinining muqaddas manbaalaridan bo'lmish Qur'on va Hadislarda ham odob-axloq, ayollarning turmushdagi o'rni va vazifalari, er va xotin o'rtasidagi munosabatlar, bolalar tarbiyasi, oila yuritish, nikoh va muhabbat masalalariga keng o'rin berilgan.

«Farzandlaringizni izzat-ikrom qilish bilan birga axloq-odobini ham yaxshilangiz» /38-hadis/; "Qachonki er o'z xotiniga va xotin o'z eriga qarashsa, Tangri ham ularga rahmat nazari bilan qaraydi, bordiyu kaftini kaftiga qo'ysa, barmoqlari orasidan gunohlari duv-duv to'kiladi" /44-hadis/; "Sizlarning har biringiz bamisoli cho'pondirsizlar va o'z qo'l ostingizdagilarga mas'uldirsizlar, Podshoh o'z fuqarolariga, er o'z ahli ayoliga, xotin erining uyiga, xodim o'z xojasi moliga, farzand o'z otasi mulkiga mas'uldir. Demak har birlaringiz mas'uldirsizlar» /116-hadis/; «Hyech bir ota o'z farzandiga xulqu odobdan buyukroq meros berolmaydi» /136-hadis/.

Keltirilgan namunalardan ko'rinadiki, demak diniy manbalarda ham oilaning muqaddas ekanligi, erkak va ayollarning oila oldidagi burch va mas'uliyatlari, ota-onaning bola va o'z navbatida farzandning ota-onasi oldidagi vazifalari, erning xotiniga hurmat va e'zoi muqaddas qadriyatlar sifatida qaralgan ekan.

Abu Nasr Forobiy ta'limotlarida keltirilishicha, haqiqiy baxt bir odamning boshqasiga nisbatan g'ayirligi, zulmi yo'qolgandagina bo'ladi, oila a'zolarining bir-birlariga samimiy munosabatlari, mehru-oqibatlar esa ana shu oiladagi odamlarning baxtini tashkil qiladi. Bundan tashqari, har bir ota-onaning o'z farzandlari uchun birlamchi ustoz, yo'l ko'rsatuvchi ekanligi va aynan ular bolada ta'lim-tarbiyaga kerakli tayyorgarlik holatini shakllantirish ta'siriga ega ekanligi to'g'risidagi xulosalar mutafakkir qarashlarining hozirgi kunlar uchun ham naqadar ahamiyatli ekanligini ko'rsatadi.

Ibn Sinoning sevgi-muhabbat va er-xotin munosabatlari borasidagi fikrlari ham diqqatga sazovordir, «Eng yuksak sevgi, deb ta'kidlaydi u, - bu insoniy sevgi bo'lib,

¹²⁴ Авесто. Янги китоби. Ўзбек тилига М.Исҳоқов илмий-изоҳли таржималари. Т.: 2001.

bunday sevgi kishini saxovatli qiladi, uni oqko'ngil va jozibali kishiga aylantiradi». Allomaning fikricha, sevgi inson zimmasiga juda katta axloqiy va huquqiy mas'uliyat yuklaydi. U inson baxtining negizi, deganda oshiqlik emas, balki oshiq-ma'shuqlikni tushunadi. Oshiq-ma'shuqlik bilan turmush qurish oila mustahkamligining asosi sifatida ta'kidlanadi.

Turmush qurgan er-xotinlar munosabati borasida esa mutafakkir, «Erkak kishi oila boshlig'idir, u oilaning barcha ehtiyojlarini qondirmog'i lozim, chunki bu uning birlamchi vazifasidir», - deb yozadi. Ayol esa erkakning yaxshi, munosib yo'ldoshi, u bola tarbiyasi borasida eng yaxshi voris va yordamchidir. Uning er-xotin munosabatlari xususidagi fikrlari ham o'sha davr uchun o'ta ilg'or va ahamiyatli edi. U o'zining "Oila xo'jaligi" kitobida ayollar ahloqan eng maqbul, yuqori sifatlarga ega bo'lmoqlari lozim, deb yozadi, Shu kitobning «Afsofiy bextarin zanxo» /ayollarning yaxshi fazilatlari haqida/ bo'limida ularning quyidagi fazilatlari ta'kidlanadi: «Ayol aqlan dono, uyatchan, iboli, iffatli bo'lib, ko'p gapirmasligi lozim: u eriga bo'ysunmog'i, uni sevmog'i, farzandlar tug'ib, doimo halol, pok, to'g'ri so'z, kamtar bo'lishi kerak injiq bo'lmasligi, o'z iffati va obro'sini to'kmasligi lozim; u hych qachon eriga nisbatan dimog'dorlik, viqor hissini ko'rsatmasligi, o'z ishlarini yaxshi, o'z vaqtida bajarib, oilaning moddiy boyliklarini tejamkorlik bilan ishlatmog'i lozim; o'z xulq-atvori bilan o'z erining qalbida xadiksirash hissiga o'rin qoldirmasligi kerak»¹²⁵.

Bizning fikrimizcha, oila va ayol o'rni xususida Ibn Sino ba'zan bir tomonlilikka yo'l qo'ygandek tuyuladi, chunki bunda asosiy e'tibor va urg'u faqat ayol shaxsiga qaratiladi, lekin bu fikrlarning asosida ayollarning psixologik jihatdan oila muhitini ifodalaydigan kishilar sifatida qarash hozirgi davr uchun ham ahamiyatlidir.

Umuman, Ibn Sino ayol kishiga insoniy munosabatda bo'lib, er va xotin o'rtasidagi munosabatlar o'zaro hurmat va bir birini tushunishga asoslanmog'i lozimligini himoya qilib chiqqanligi bu diqqatga sazovor jihatdir.

Buyuk allomaning oilaviy baxt, sevgi va er-xotin munosabatlari, ularga zarur bo'lgan fazilatlar borasidagi bunday fikrlarini bilish, ularga rioya qilish har bir yoshning muqaddas burchi bo'lmog'i shart.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi «Oila kodeksi». – T.: «Adolat», 1998.–B.302.
2. Abu Ali Ibn Sino Tib qonunlari, 1-jild. Toshkent., 1994. 304 b.
3. Avesto. Yangi kitobi. O'zbek tiliga M.Is'hoqov ilmiy-izohli tarjimalari. T.: 2001.
4. Karimova V.M. Oilaviy hayot psixologiyasi: O'quv qo'llanma. – T.: 2006 – 142 b.
5. Fayziyeva M., Jabborov A. Oilaviy munosabatlar psixologiyasi. – T.: 2007. – 144 b.
6. Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – T.: Meros, 1993. – 64 b.

¹²⁵ Ибн Сино. «Тадбири манзил». Б-38.

7. Xotin-qizlar ensiklopediyasi. – T.: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti, 1999. – 544 b.
8. Қайқовус У. Қобуснома. Т.: 2008.